

Harpans kraft (SMB 22)

Harpans kraft hör till de s.k. medeltida balladerna (gruppen ”naturmytiska visor”). Visan berättar om en ung kvinna som inför sitt bröllop sitter och sörjer. Brudgummen Peder föreslår näraliggande orsaker till hennes sorg men hon avvisar dem alla, hon är rädd för att bli neddragen i vattnet på väg till bröllopet. Peder försäkrar att han vill bygga en stark bro att passera över. När de kommer till bron snubblar hennes häst och hon faller i ån. Det är näcken som tar henne till sig, så som han tidigare har tagit hennes systrar. Herr Peder tar nu fram sin harpa och spelar. Tonernas makt har en stark inverkan på naturen, både växter och djur, liksom på näcken som måste återlämna kvinnan (kvinnorna). Allt slutar därmed i harmoni.

Balladen Harpans kraft upptecknades i Sverige första gången av Petter Rudebeck på 1690-talet (i Småland). Från 1800-talet föreligger ett fyrtital uppteckningar, de flesta från Småland och Östergötland men även från andra mellansvenska landskap (Uppland, Södermanland, Gotland, Närke, Västergötland, Värmland). Från Finland finns en uppteckning från 1870-talet och inspelningar efter en släktradition från Åbolands skärgård (bl.a. Svea Jansson). Ett tjugotal melodiuppteckningar respektive -inspelningar har gjorts från 1810-talet fram till 1960-talet; de flesta återges i SMB.

Både Danmark och Norge har nämnts som tillkomstland för den nordiska balladen. De äldsta uppskrifterna finns i danska adelsviseböcker från 1500- och 1600-talen. Till Island kom visan före reformationen från Norge (inte senare än omkring 1500).

Berättelsen har vissa likheter med den antika myten om Orfeus, som förlorar sin hustru Eurydike och beger sig till de dödas rike, där han genom lyrspel och sång beverer underjordens härskare att ge honom Eurydike tillbaka. Under vandringen upp ur dödsriket förlorar han henne dock igen därför att han bryter mot förbudet att vända sig om och se på henne. Efter detta vandrar han ut i vildmarken där han spelar på sin lyra och sjunger om sin sorg. Tonernas makt gör att klippor och träd lösgörs ur marken och samlas omkring honom, vilddjuren lägger sig vid hans fötter och fåglarna flockas i träden.

Myten om Orfeus gestaltades i flera verk redan under antiken. Mest inflytelserik var den utformning den fick i den romerske skalden Ovidius' *Metamorfoser*, som var flitigt läst i medeltidens skolor.

Under medeltiden varierades myten i en engelsk versberättelse (lai) med titeln *Sir Orfeo* (tidigt 1300-tal). Orfeos hustru hamnar där i älvkungens rike. Som spelmanslön åt Orfeo får hustrun komma tillbaka till de levandes värld.

En ballad som upptecknades 1879 på Shetlandsöarna går troligen tillbaka på *Sir Orfeo*; i denna visa (som har vissa nordiska språkdrag) har Eurydikes motsvarighet Lady Isabel rövats bort av älvkungens. Orfeo själv spelar där "pipes"! Även den nordiska balladen anses ha sina rötter på de brittiska öarna (dock inte direkt från *Sir Orfeo*). I isländsk tradition visar Harpans kraft likheter med en tysk ballad, *Wassermanns Braut*: orsaken till kvinnans fall är där att bron rasar under brudföljet; hon drunknar och återkommer alltså inte till de levande.

Enligt vissa forskare skulle Harpans kraft vara en kombination av den tyska visan (med tragiskt slut) och den brittiska traditionen (där kvinnan räddas).

Litteratur: Sverker Ek, "De medeltida nordiska näckvisorna". *Folkminnen och Folktankar* 22. 1935. — Gustaf Fredén, *Dans, lek och fagra ord. Folkvisestudier*. Stockholm 1976.—Vésteinn Ölason, *The Traditional Ballads of Iceland*. Reykjavik 1982. —*Sveriges Medeltida Ballader*, bd 1. Stockholm 1983.

Sven-Bertil Jansson